

Susanna Reinboth

Todistajan arviointi journalistin päänsärkynä

Bodominjärven kolmoismurhien uutisointi on ollut toimittajien lähdekriittikin kannalta poikkeuksellisen haasteellista. Lähteitä on ollut paljon – suorastaan epäilyttävän runsaasti – mutta niiden luotettavuutta on ollut vaikea arvioida. Toisaalta murhien aiheuttama uutiskilpailu on vaikuttanut myös siihen, ettei lähteiden luotettavuutta ole välttämättä aina muistettu tai haluttu harkita loppuun asti.

Kuohunnaa herättäneiden murhien jälkeen kesällä 1960 toimittajat saivat tietoa useista lähteistä, niin viranomaisilta kuin tavallisiltakin kansalaisilta. Suurin ongelma oli, etteivät toimittajat voineet tukeutua virallisiin asiakirjoihin. Esitutkintapöytäkirjat pysyivät salaisina aina elokuuhun 2005, jolloin oikeudenkäynti Nils Gustafssonin vastaan alkoi Espoon käräjäoikeudessa. Siten 1960-luvun toimittajien oli koottava tietonsa eri puolilta ja enemmän tai vähemmän luotettavista lähteistä. Mistä toimittaja saattoi tietää, kuka puhuu totta?

Kun tapaus nousi uudelleen uutiseksi keväällä 2004, toimittajat olivat osittain saman ongelman edessä: asiakirjat pysyivät salaisina vielä yli vuoden ajan, oikeuskäsittelyn alkuun saakka. Pääasiallisina lähteinä käytettiin poliisia, syyttäjiä ja asianosaisten – uhrien ja Gustafssonin – asianajajia, mutta kaikki pysyivät niukkasanaaisina. Mitä pidemmälle aika kului, sitä selvemmin tuli esille toimittajien uusi ongelma: ”yllätystodistajat”. Julkisuuteen nousi monenlaisia muistelijoita, joilla oli joskus hyvinkin löyhä yhteys tapahtumiin. Tapahtumista haastateltiin esimerkiksi uhrien kaukaisia sukulaisia, vaikka heillä ei välttämättä ollut minkäänlaisia omakohtaisia muistikuvia murha-ajalta. Julkisuuteen ilmestyi myös ihmisiä, joilla oli kertomansa mukaan hyvinkin olennaista tietoa murhista. Tässä artikkelissa käsittelem vuosien 1960 ja 2005 Bodom-uutisointia lähdekäytännön näkökulmasta.

Vuoden 1960-ongelma: puukoniskuja vai ei?

1960-luvun keskeisten sanomalehtien lehtiselostuksista nousee esille yksi erityisen suuri ongelma: suuri yleisö ei voinut mitenkään arvioida tiedon luotettavuutta. Toimittajat eivät kertoneet lainkaan, mihin julkaistut tiedot perus-

tuiivat. Jälkeenpäin hyvinkin kiistanalaisiksi osoittautuneita seikkoja julkaistiin faktoina ilman minkäänlaista mainintaa siitä, mihin lähteeseen tiedot perustuivat ja miten niiden luotettavuus on pyritty varmistamaan.

Hyvä esimerkki ongelmasta on Gustafssonin vammoja koskevat kuvaukset. Näin lehdet kertoivat Gustafssonin vammoista tiistaina 7. kesäkuuta 1960, ensimmäisissä murhan jälkeen ilmestyneissä numeroissa:

Gustafssonia oli isketty takaraivoon, hänen otsassaan oli iso viiltohaava ja hänen leukansa oli isketty murskaksi jollakin tylpällä esineellä (Helsingin Sanomat).

Neljäs seurueen jäsenistä, niinkään 18-vuotias Nils Wilhelm Gustafsson löydettiin nuorten käyttämän hajonneen teltan päältä leukaluu murskattuna sekä useita puukoniskuja ruumiissa (Kansan Uutiset).

Koska Gustafssonin koko alaleuka on murskautunut ja hän sen lisäksi on saanut useita puukoniskuja kasvoihinsa, ei hän pysty puhumaan (Uusi Suomi).

On ilmeistä, että murhaaja on yllättänyt uhrinsa nukkumasta ja suorittanut ainakin kaksi murhaa teltan kantaan läpi iskemällä jollakin teräaseella, ilmeisesti suurikokoisella puukolla, mutta ainakin Gustafssonia on lyöty puukon lisäksi jollakin tylppäkärkisellä, kovalla aseella (Suomen Sosiaalidemokraatti).

Lääkärit pitävät kuitenkin mahdollisena, että hän toipuu leukaan saamastaan iskusta ja puukonhaavasta päässään (Ilta-Sanomat).

Sitä vastoin on todennäköistä, että Nils Gustafsson oli pystynyt nousemaan ja puolustautumaan ennen kuin hän kaatui maahan useiden kasvoihin osuneiden puukoniskujen ja jollain tylpällä esineellä tapahtuneen lyönnin seurauksena (Hufvudstadsbladet).¹

SPR:n sairaalasta kerrottiin STT:lle maanantai-iltana, että Nils Gustafssonin tilassa on havaittavissa vähäistä toipumista, joskin vaikean aivotärähdyksen vuoksi hänen tilansa on edelleen vakava (Kansan Tahto).

Lähes kaikki lehdet siis kertoivat, että Gustafssonilla olisi ollut puukoniskuja joko ruumiissaan tai kasvoissaan. Tämä tieto on sittemmin todettu täysin virheelliseksi. Tiedot murskatusta leukaluusta pitävät paikkansa, mutta Gustafssonilla ei ollut yhtään puukoniskua sen enempää vartalossaan kuin kasvoissaankaan.

Jälkeenpäin on vaikea selvittää, mihin lähteisiin tiedot puukotuksesta perustuvat. Ainoa selkeä lähdemaininta koskee STT:n välittämää uutista, jossa viitataan SPR:n sairaalasta saatuihin tietoihin Gustafssonin tilasta. Sairaalasta saatu lausunto on kuitenkin varsin yleisluontoinen kuvaus Gustafssonin toipumisesta. Puukotustiedot tuskin perustuvat sairaalan antamiin tietoihin. Sairaalassa nimittäin tiedettiin, ettei Gustafssonia ole puukotettu.

Mistä puukotusväitteet siis olivat peräisin? Vaihtoehtoja on useita. Yksi mahdollisuus on, että tieto on poliisilta. Nyttemminhän on käynyt ilmi, ettei poliisilla ollut tarkkaa käsitystä Gustafssonin vammoista. Lääkärit pitivät alussa poliisit loitolla potilaasta, joten poliisilla on saattanut olla käsitys, että myös Gustafssonia on puukotettu. Toinen vaihtoehto on, että toimittajat ovat keskustelleet silminnäkijöiden kanssa. Useat ihmisethän olivat nähneet Gustafssonin makaamassa teltan päällä yltä päältä veressä. Silminnäkijät ovat siten saattaneet tehdä tästä sen päätelmän, että myös Gustafsson oli joutunut yllätyshyökkääjän silmittömän puukotuksen uhriksi. Kolmas vaihtoehto on, että tiedot ovat peräisin Gustafssonin äidiltä. Rouva Gustafsson antoi ainakin myöhemmin medialle tietoja poikansa tilasta, eivätkä hänen lausuntonsa olleet täysin paikkansapitäviä.

Toimittajat ainakin tuntuivat uskoneen puukotustietoon, niin monessa tiedotusvälineessä se esiintyi. Huomio tosin kiinnittyi siihen, että muun muassa Helsingin Sanomissa puukotusta ei mainittu. Puukotustieto on todennäköisesti peräisin lähteestä, jonka toimittajat arvioivat luotettavaksi. Tällaisen tapahtuman ympärillä alkavat tosin huhut kiertää nopeasti. Epämääräinen juoru muuttuu pikavauhtia varmaksi tiedoksi, kun sama juoru tulee vastaan useasta eri lähteestä.

Jälkikäteen toimittajia voi arvostella virheellisen tiedon levittämisestä. Heidän olisi tullut vähintään kertoa lähde tai edes lisätä maininta, että kyse on vahvistamattomasta tiedosta. Nyt lukijoille kerrottiin asia varmana faktana, eikä heille annettu myöskään minkäänlaisia eväitä arvioida tiedon todenperäisyyttä.

Obs-ohjelman yllätystodistaja kesällä 2005

Lähdekritiikissä oli vaikeuksia tuoreeltaan murhien jälkeen, mutta kesällä 2005 esille nousivat kokonaan toisenlaiset ongelmat. Suurimpana pulmana olivat ”yllätystodistajat”, eli ihmiset, jotka vasta oikeudenkäynnin kynnyksellä ilmaantuivat julkisuuteen kertomaan murhiin liittyviä tietoja.

Ensimmäisen yllätystodistajan esitteli FST:n Obs-ohjelma 10. kesäkuuta 2005. Nainen kertoi olleensa telттаilemassa Bodominjärvellä helluntaina 1960, eli samaan aikaan, kuin murhat olivat tapahtuneet. Nainen oli kertomansa mukaan telттаillut omassa neljän hengen – kahden tytön ja kahden pojan – porukassaan, mutta järvenpohjukan toisella puolella telттаillut Gustafssonin seurue oli naisen mukaan vierailut heidän leirissään illan mittaan. Nainen kertoi Gustafssonin olleen humalassa ja haastaneen mustasukkaisena riitaa ystävänsä Seppo Boismanin kanssa. Noin tunnin päästä Gustafssonin seurue oli palannut omaan leiriinsä. Sieltä oli yön aikana kuulunut riitelyn ääniä sekä moottoripyörän käynnistys, nainen kertoi.

Nainen kertoi lähteneensä aamulla ystäviensä kanssa rantaa pitkin kohti Gustafssonin leiriä. Paikalle tultuaan he olivat havainneet ambulanssin ja jääneet siihen käsitykseen, että pojat olivat tapelleet keskenään. Naisen seurue oli lähtenyt takaisin omaan leiriinsä ja päättänyt, ettei kukaan koskaan kerro illan ja yön tapahtumista kenellekään, ellei sitä erikseen tulla kysymään.

Obs-ohjelman jälkeen nainen joutui poliisikuulusteluihin ja syyttäjän tähtitodistajaksi Espoon käräjäoikeuteen. Gustafssonin puolustus onnistui kuitenkin nakertamaan todistajan uskottavuutta merkittävästi. Muiden todistajien avulla selvitettiin muun muassa, ettei 1960-luvulla pystynyt kulkemaan rantaa pitkin naisen leiristä Gustafssonin leiriin. Ranta oli siihen liian vetistä, ja järveen juoksi joki, joka on sittemmin kuivunut. Joen pystyi ylittämään vain kauempana rannasta sijaitsevaa siltaa pitkin. Myös muissa naisen kertomuksen yksityiskohdissa todettiin epäselvyyksiä.

Tuomiossaan Espoon käräjäoikeus arvioikin todistajan uskottavuutta varsin tylästi. Oikeuden mukaan naisen kertomuksessa oli huomattavia epä-tarkkuuksia ja ristiriitaisuuksia. Hän ei muistanut telttaseurueen jäsenistä nimeltä kuin yhden, nyt jo kuolleen miehen. Muita henkilöitä poliisi ei naisen antamien tietojen perusteella pystynyt selvittämään.

Oikeus totesi, että Obs-ohjelmassa nainen kertoi retkeilleensä yleisellä leiripaikalla, vaikka alueella ei tällaista edes ollut. Itse asiassa päinvastoin: naisen osoittama telttapaikka sijaitsee Dahlbyn kartanon alueella, ja siellä suhtauduttiin erittäin kielteisesti kaikenlaisiin tunkeilijoihin. Ulkopuoliset ajettiin aina pois. Telttailu ei oikeuden mukaan olisi ilmeisesti onnistunut alueella huomaamatta.

Edellä luetellut lukuisat X:n kertomuksen luotettavuutta heikentävät seikat huomioon ottaen on hyvin mahdollista, että vasta yli 40 vuotta tapahtumien jälkeen esille tulleen X:n kertomus, jonka kertomuksen paikkansa pitävyyttä olennaiselta osalta ei voida tarkistaa, ei vastaa todellista tapahtumien kulkua. Sen vuoksi kertomukselle ei asiaa arvioitaessa ole annettava merkitystä. (Espoon käräjäoikeuden päätös 7.10.2005)

On vaikea arvioida, millä tavoin Obs-ohjelman toimittajat arvioivat naisen luotettavuutta ennen, kuin häntä haastateltiin ohjelmassa. Yleensä tällaisessa tilanteessa toimittaja pystyy tekemään saman asian kuin poliisi, siis tarkastamaan yksityiskohdat. Jos yksityiskohdat eivät pidä paikkaansa, kertomuksen luotettavuutta on syytä epäillä muutenkin. Tässä tapauksessa yksityiskohtien huolellinen tarkistaminen olisi saattanut osoittaa naisen kertomuksessa samoja aukkoja ja epäselvyyksiä, jotka sittemmin todettiin käräjäoikeudessa.

Alibin yllätystodistaja kertoi kuulleensa tunnustuksen

Toinen yllätystodistaja oli Alibin elokuussa 2005 haastatteleva ”Virpi”. Virpi kertoi Gustafssonin tunnustaneen hänelle murhat 1980-luvulla. Virpi oli tuolloin vielä 17-vuotias koulutyttö. Virpin mukaan Gustafsson kutsui hänet bussiinsa juttelemaan, kun hän oli odottamassa oman bussinsa lähtöä. Gustafsson kertoi Virpin muistuttavan toista murhatuista tytöistä. Tämän jälkeen Nisseksi esittäytynyt bussinkuljettaja oli Virpin mukaan tunnustanut murhaneensa ystävänsä mustasukkaisuudesta.

Kukaan ulkopuolinen ei pysty vahvistamaan Virpin kertomusta, sillä hän oli kertomansa mukaan bussissa kahdestaan Gustafssonin kanssa. Virpin kertomusta kuitenkin tukee se, että hän pystyi kertomaan ainakin yhden olennaisen yksityiskohdan: hänen mukaansa Gustafsson ajoi bussia numero 92, jonka reitti kulki Bodomin kautta Juvanmalmille. Virpi myös kertoi, että tapahtuma ajoittui syksyyn 1982. Esitutkinnassa poliisi selvitti, että Gustafsson on todellakin ajanut tätä reittiä kyseisenä ajankohtana.

Virpiä ei kuitenkaan koskaan kuultu oikeudessa. Hänen kuulemistaan koskeva esitutkintapöytäkirja saatiin valmiiksi vasta pari päivää ennen loppulauseintoja, vaikka poliisi teki työn muutamassa päivässä. Syyttäjä päätti, ettei hän enää siinä vaiheessa halunnut pyytää käräjäoikeudelta ylimääräistä istuntopäivää Virpin kuulemiseksi.

Oikeudenkäyntilähteiden luotettavuus

Oikeudenkäynneissä – ja varsinkin rikosoikeudenkäynneissä – toimittajien eteen tulee usein ongelma, joka ei muista asioista raportoitaessa välttämättä nouse niin keskeiseksi: Kuinka paljon toimittajat saavat arvioida todistajien luotettavuutta kesken oikeudenkäynnin? Kuinka paljon oikeudenkäyntiä voi ylipäänsä analysoida rikkomatta syyttömyysolettamaa tai muita oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeita?

Juristit vaativat usein toimittajilta täydellistä pidättäytymistä kaikesta kommentoinnista ja analysoinnista ainakin siinä vaiheessa, kun oikeudenkäynti on vielä kesken. Juristien käsitys mediaoikeudenkäynneistä – *trial by media* – onkin usein huomattavan lavea: asian runsas uutisointi ilman minikäänlaisia värityksiäkään on monen juristin mielestä mediaoikeudenkäyntiä ja vaarantaa jo sellaisenaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin.

Journalistin ohjeiden kohdassa 35 todetaan, ettei oikeudenkäynnin aikana pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen. Pitkälle menevät arvioinnit tuomioistuimessa vireillä olevasta asiasta saattavat siten olla ongelmallisia. Yksiselitteinen tämä asia ei missään tapauksessa ole, vaan vivahde-eroja on. Journalistin toimintamahdollisuuksien arvioinnissa pitäisi ottaa huomioon useita seikkoja.

Ensinnäkin eroa on sillä, koskeeko käsiteltävä juttu riita- vai rikosasiaa. Julkisen keskustelun rajat saattavat tulla nopeammin vastaan rikosasiasissa, sillä siinä on kyse siitä, onko joku syyllistynyt rikokseen vai ei. Oikeusvaltiossa ihminen on syytön, kunnes hänet on tuomioistuimessa todettu syylliseksi.

Rikosjutussakin voidaan erottaa kaksi ulottuvuutta, eli yhtäältä näytön riittävyuden arviointi ja toisaalta asian oikeudellinen arviointi. Näen liikku-mavaran melko pieneksi silloin, kun toimittaja lähtee arvioimaan sitä, onko epäiltyä tai syytettyä vastaan esitetty riittävästi näyttöä jonkin tietyn teon tekemisestä.

Sen sijaan oikeudellisesta kysymyksestä käytävää keskustelua pidän ongelmattomana ja suorastaan demokraattiseen yhteiskuntaan olennaisesti kuuluvana. Tulee voida pohtia sitä, täyttääkö tietynlainen menettely rikoksen tunnusmerkistöä. Laki ei nimittäin ole graniittiin hakattu, vaan se muuttuu jatkuvasti. Uusia tekoja kriminalisoidaan ja vanhoja dekriminalisoidaan. Tämän osoittaa esimerkiksi vireillä oleva keskustelu seksin ostokieltoa koskevasta lakiesityksestä ja 1970-luvulla tehty päätös homoseksuaalisten suhteiden dekriminalisoinnista. Ilman vapaata ja avointa keskustelua on vaikeaa määrittellä sallitun ja kielletyn rajoja. Usein keskustelu alkaa jostain yksittäistapauksesta.

Mitä Bodom kertoo journalismin lähdekäytännöistä?

Bodom-uutisoinnin perusteella journalismi näyttää 40 vuodessa muuttuneen selvästi – eikä välttämättä huonompaan suuntaan. Ensinnäkin yleisölle kerrotaan nykyisin aiempaa avoimemmin, mihin lähteisiin tiedotusvälineissä julkaistut tiedot perustuvat. Toiseksi toimittajat ovat huomattavasti varovaisempia väittämään todeksi asioita, joiden todenperäisyyttä he eivät itse ole pystyneet tarkastamaan.

Sen sijaan lähdekritiikkiin liittyy edelleen ongelmia. Keskeiset kysymykset ovat, voiko tiedotusväline julkaista sellaista aineistoa, jonka todenperäisyydestä se ei ole täysin varma ja kuinka varma toimittajan pitää olla siitä, että tiedot ovat tosia.

Mielestäni toimittajan ei voida edellyttää olevan täysin varma julkaistujen tietojen paikkansapitävyydestä. Jos toimittajalta edellytetään sataprosenttista näyttöä, moni asia jää täysin perusteettomasti pimentoon, eikä tämä mielestäni edesauta sen enempää totuuden selvittämistä kuin demokraattiseen yhteiskuntaan kuuluvaa avointa keskusteluakaan.

Sen sijaan toimittajilta voidaan edellyttää huolellisuutta lähteen kertomien tietojen tarkastamisessa niiltä osin, kuin ne ovat selvitettävissä. Kuitenkin nyrkkisääntö on, että jos sinänsä pienet ja mitättömät yksityiskohdat eivät pidä paikkaansa, varsinaisen tarinankin uskottavuuden voi kyseenalaistaa.

Tässä mielessä Obs-ohjelman haastatteleman naisen kertomuksessa oli turhan paljon aukkoja. Monelta osin hänen tarinansa osoittautui jopa mahdollottomaksi. Sen sijaan Alibin Virpin kertomuksen tarkastettavissa olevat yksityiskohdat näyttävät pitävän paikkansa. Vaikuttaa siis siltä, että rikoslehti Alibi tarkasti tietolähteensä taustat huolellisemmin kuin Ylen Obs.

Susanna Reinboth on Nelosen Uutisten toimittaja sekä Oikeustoimittajat ry:n varapuheenjohtaja.

Viitteet

- 1 Däremot är der troligt att Nils Gustafsson lyckats resa sig upp och försvara sig innan han föll till marken träffad av flera knivhugg i ansikten samt av ett slag med något trubbligt föremål.

